

שלום ואחיו

מאבא היו נושרים אמרות כנף ופתגמים מעין טוביה החולב בימינו. אמרות מן הגמרא, מן המשנה או מן התנ"ך, אך גם מספרות ההשכלה, אמרות בידיש ואפילו ניבולי פה בשפת גויים. אמרותיו קיבלו את טעמן מן הסיטואציה שבה נאמרו. כך למשל כשהיה רואה איש ציבור שסרח היה אומר: כל האיברים רוצים להשתין, אבל את מי מוציאים... וגומר" כשנחוץ היה אומר: "ישי אל תדאג, לדור שלנו עוד יספיקו טיפשים". עבדתי בארה"ב במשך שנה ובסופה היתה לי הזדמנות להציג את עבודתי בפני מכווני המחקר החקלאי בארה"ב. שתי נשים שעבדתי איתן שם שילה גילט ווילדה מרטינז, נחלצו לעזרתי בתרגום ובשקפים. כשההרצאה עברה בהצלחה אמרתי להן "אפילו נעל ישנה, אפשר לעשות ממנה ריבה, אם מוסיפים הרבה סוכר". זה מאבא. אבא היה ילד מלחמה והצליח ללמוד רק שנים אחדות בחדר מסודר, אך כשהתחלתי ללמוד גמרה מצאתי ועדיין אני מוצא בגמרא את האמרות ששלה מתוכה לפתגמיו ואמרותיו. איך שלה? הרי הוא לא למד כלל גמרא ובכל זאת כאשר הגעתי במסכת סנהדרין לפרק הפותח ב"כל ישראל יש להם חלק בעולם הבא" נזכרתי שאמר: "כל ישראל יש להם חלק בעולם הבא, אפילו רב רייך אויחד". גם רייך, שהיה המלמד שלו בחדר. אימרה שמושכת את טעמה ועוקצה מן ההקשר הגמראי שבו היא נעוצה. איך שלה אותה מן הגמרא? הגמרא היתה כנראה באויר שם בעירה. אביו ואחיו הגדולים, הדוד יצחק והדוד רפאל, שזכו ללמוד בישיבה, הפיצו כנראה את זה באויר והוא נשם.

הדוד רפאל: בהיותו נער הלך ללמוד בישיבת וולוז'ין, הישיבה שבה למד ביאליק. הוא התפקר והחליט להיות משורר. כאשר נאספה לו חבילת שירים ראויה להתכבד בה, נסע לאודסה שם פגש בביאליק, שכבר היה משורר ידוע, והראה לו את שיריו. ביאליק הסתכל בשיר אחד ואמר: "תהיה רוכל תהיה סנדלר תהיה זגג, רק אל תהיה משורר". רפאל עלה לארץ, עבד בפרדסי ראשון לציון ונהיה מנהל הלשכה. בתקופת כיבוש העבודה לשכת העבודה היתה המוקד ורפאל אפילו זכה לחטוף מכות מפרשים אנגלים בעת השביתה הגדולה שהוא הקטן הנהיגה.

כשהיה בגיל הקרוב לחמישים פרצה מלחמת העולם השנייה. רפאל, שהיה עדיין רווק, התגייס לצבא הבריטי, זה היה אז "צו השעה". זה אותו רפאל עליו סיפרתי בסיפור אחר שארגן את פלוגת הרובאים הרוסית ללכת לשבי הגרמני במלחמת העולם הראשונה.

כשחזר מן הצבא נהיה ככל האדם, פקיד קטן בבנק. שם מצא את הדודה אלישבע, התחתן, גר בדירה בתל אביב וקנה רהיטים, לתימהונום של כל בני המשפחה האחרים. אלה ריננו לעצמם "איך גזזה את מחלפותיו" שזה בעברית פשוטה "איך הפך ראש הלשכה בראשון

לציון, לזעיר בורגני תל אביבי קרתן". היום אני יודע, רפאל פשוט הקדים את זמנו היום כולנו כמותו.

סמואלסון אמר: "אלוהים אוהב את הבינוניים אחרת לא היה עושה מהם כל כך הרבה" ואבא היה אומר: "הוא בינוני, לא חכם גדול ולא טיפש קטן"

הדוד יוסף: הדוד יוסף היה חברו של אבא עוד מינקות. היום במשפחות של ילד או שנים קשה לתפוס איך זה להיות ילד במשפחה של עשר נפשות. בתקופה שאותה אני מתאר, תקופת מלחמת העולם הראשונה, אמם מתה ואת הילדים הקטנים גידלו האחיות "הגדולות" טובה וציפורה שהיו בעצמן ילדות, בסך הכול בנות תשע ועשר. הן בישלו וכיבסו ועשו את כל מה שדרוש בבית. בין הילדים נוצרו חברויות ואבי שהיה קטן בגיל וחזק בכוח היה חבר של הדוד יוסף שהיה גדול ממנו בגיל וחלש בכח. לימים ראיתי בבית המלאכה (כך קראו למסגרייה שלנו) את אבא מיישר ברזל "על העין" מדויק יותר מאשר היה עושה מסגר אחר בעזרת מכשיר מדידה. שאלתי: "איך אתה עושה את זה?" וענה: "במלחמת העולם הראשונה, האוכל היה דבר נדיר וכן הצלחת. וכשהיה אוכל, בדרך כלל דייסת כוסמת, היו כל שני ילדים מקבלים אותו ערום על צלחת אחת ולא היה בעולם קו ישר יותר מן הקו באמצעותו חילקנו, אני והדוד יוסף, את ערימת הכוסמת אשר בצלחת.

בתחילת שרותי בצבא שרתתי בבית הספר הטכני של חיל האוויר לא רחוק ממוקום מגוריו של הדוד יוסף. כשהיה סוף שבוע קצר, הייתי מבקר אצלו. היה לו בית קטן בחולות וסביבו עצים, עצי פרי גפנים ופירות אחרים. שם גרו הוא והדודה מרים ושתי בנותיהם. שניהם היו קטנים ועדינים ושניהם מורים. באתי ומצאתי, שם על השולחן, את "השדה", עיתון של חקלאים גיבורים. עיתון שהעיד על שאיפות כמוסות, שאריות מן הימים שבהם החקלאות היתה משאת נפש וארץ ישראל כיכבה בחלומות. בימים בהם ביקרתי אותם, היה הדוד יוסף מנהל בית הספר בקרית חיים והדודה מרים מורה מן השורה. שניהם לימדו וחינכו דורות של נערות ונערים שברבות הימים יצאו מהם רמטכלים, פרופסורים והרבה אנשים טובים.

הדודה אסתר: היא היתה הקטנה מכולם ונולדה לאם אחרת. כשפרצה מלחמת העולם השנייה ושערי ארץ ישראל היו סגורים, הביאה אותם אונייתם לארץ נידחת ביבשת דרום אמריקה. יצא הגורל ונחתו בארץ בלי חוף ובין ההרים – בוליביה שמה. שם, כך האגדה מספרת, קיבל הדוד צבי, בעלה של אסתר מן העיירה שומסק אשר בפלך ווהולין, סוס ואוכף ונאמר לו: תרכב וכל אשר תקיף ביום אחד, שלך יהיה לעד. וכך היה. לימים נגמרה המלחמה, קמה המדינה והדודה אסתר הדוד צבי ושני ילדיהם עלו לארץ מבוליביה לא עשירים, אבל אמידים כהלכה. את הונם הקטן אשר עשו על הקרקע בבוליביה, המירו בכסף מזומן

ובמשאית בתקווה שיביאו להם התחלה של פרנסה בארץ חדשה. לא כך התגלגלו הדברים. קברניטי הכלכלה דאז קבעו שער חליפין מלאכותי ללירה, שער אשר איפס מייד את הכספים אשר הביאו במזומן ורמאי מקומי אחד או שניים איפסו את המשאית וכך העמידו אותם על הרגליים. הם לא התייאשו, הם התעשתו. היא פתחה חנות דגים, כן! חנות דגים, פרנסה יהודית בזויה המזכירה לנו החלוצים, את העיירה שרצינו כל כך לשכוח, אבל פרנסה מצויה. הוא, שעבר כבר את גיל הארבעים ועשה משהו בחייו, התחיל כפועל פשוט בחברת מקורות והתקדם צעד אחר צעד להיות מנהל עבודה.

הדודה חנה: אף אחד במשפחה הזו לא היה גדול או גבה קומה אבל הדודה חנה היתה הקטנה מכולם. היא נולדה לאמה השניה והיתה הלפני אחרונה. מה שאפיין אותה היו שנינותה וחוכמתה. אני זוכר במעורפל שהיתה לי דודה חנה נשואה לשוטר במשטרת המנדט. שוטר ובראשו קולפק (כובע פרוות טלאים זקוף). פעם ראשונה ראיתי אותה כשהוזמנתי אליהם בחופש הגדול. בנס ציונה מושבה מנומנמת בה חיו יהודים עם ערבים בשלווה ונחת. הם גרו אישה קטנה ובעל גדול ונאה. בעלה נפתלי היה בנוי לתלפיות, בלונדי עם קרחת מבהיקה. נאה ומסביר פנים. הוא היה יהודי הונגרי ואבא אמר שההונגרים (היהודים ההונגרים) הם או גאונים או משוגעים. האגדה אמרה שאביו של נפתלי המציא המצאה שיכלה לביא גאולה לעולם, שמר אותה בסוד כל חייו ולקח אותה איתו אל קברו. נפתלי שאני פגשתי בנס ציונה עבר הסבת מקצוע משוטר למהנדס אלקטרוניקה. את האלקטרוניקה למד בהתכתבות במכונים הבריטיים (כן, היתה אפשרות כזו).

פעם שניה נפגשנו במגדל הפיקוח בשדה התעופה בלוד. זה היה בתקופת מלחמת העולם השניה, הטנקים של רומל איימו באל עלמין וכל העולם רעד מפחד. שדה התעופה לוד היה שדה אסטרטגי לאימפריה הבריטית ומי היה מהנדס האלקטרוניקה במגדל הפיקוח? הדוד נפתלי שלנו. ו...אינני יודע איך, גם אני הילד הייתי שם. ממגדל הפיקוח ראיתי מטוסים ממריאים ונוחתים מטוסי קרב ומטוסי משא ושם ישבתי עם החברה ואכלתי ממנות הקרב הבריטיות (בארץ היה קיצוב) פטה כבד משומר מקופסא.

קמה המדינה והדוד נפתלי היה קצין קשר על אוניות מלחמה. חנה ויתר המשפחה עברו לחיפה וגרו בשכונת רמות רמז שרק קמה. לאחר זמן עזב את הצבא והיה למתקן מקלטי רדיו (כן היה פעם מקצוע כזה). לעיתים היו באים אלינו לבקר בכפר. אני הייתי קטן וחלש והדוד נפתלי היה דואג לחינוכי הגופני. הוא לימד אותי להתקלח במים קרים, תרגילי ספורט וזקיפות קומה.

הכל פעל כראוי עד שנחתה המכה, בנם הגדול דרור חלה בסרטן ומת. זה שבר את נפתלי הוא נהיה לאחר. בחיי יום יום זה התבטא במעבר לטבעונות. כדרכו למד את הנושא באופן שיטתי ונהיה מומחה בתחום. הוא שכר את תל דור והקים שם צריפים בהם אחסן וריפא חולים. כשהיו באים אלינו לבקר הייתי יורד אל תחתית המגרש למקום שבו הזדחלה ערימת הז'א (זבל פרות רטוב) במורד, שם גדלו עוקצניים שיחי, יותר נכון, עצי סירפד. הייתי קוצר בחרמש וממלא שני שקים בשביל הדוד נפתלי שאכל אותם עם חברים וגם לבד. הוא מת בגיל שישים ואחד.

אחר מלחמת העולם היה בארץ צנע. אנשים קיבלו מקרוביהם בארצות הברית חבילות ובהן סמרטוטים משומשים ואבא התבדח: "הדודים שלנו דודי סרק, כולם בארץ".